

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 8, July- Dec. 2022, PP

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2022ء، مسلسل شمارہ 14

☆ ڈاکٹر ظہیر دلو، ڈاکٹر شبنم اسحاق، حماد مشتاق

DISCOURSE AND ITS SOCIAL CONTOURS: AN ANALYSIS

بیانیے دے سماجی مہاند رے

Abstract

Narratives are embedded in the societies and cultures. They are representatives of the prevalence mythology, practices, and norms. The symbolism they stand on is also social. De-rooted narratives can't exist. Being the interval between two happenings, narratives involve the prevalent concept of time. Moreover, just because we cannot alienate narratives from society- and, hence, humans - therefore, the concept of human time plays pivotal role in the narrative development. Narratives supplied by Punjabi literature are no exception. Taking Ghulam Hussain Sajid's short story 'Neendar Bhini Raat' as an example, this study tries to explore the structure of narrative and its relevance with the culture and traditions. Like all languages, Punjabi language is a representative of the socio-cultural fabric. The way author invokes the Vedic mythology, the metaphors he employs, and the concept of time which he develops throughout his story helps in understanding the contours of

- ☆ اسٹنٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی، جی سی یونیورسٹی، لاہور
☆ اسٹنٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی، جی سی یونیورسٹی، لاہور
☆ لیکچرار شعبہ فلسفہ، گورنمنٹ دیال سنگھ کالج، لاہور

narrative within a culture.

Keywords: Narrative, Human Time, Vedic
Mythology, Punjabi Fiction

سُر تے لکھاری دے جیون دا پسا رگھٹو گھٹ تر اے سوورھیاں دا اے۔ پہلے سوورھے ریت تان بندی دوائے سینکڑے وچ اوہ جیون ہنڈھاؤندا اے، تریجی صدی اوس دیاں لکھتاں چوں پھٹدی ہے۔ جے لکھاری تہذیبی تاریخ تے متھاس وچ رچیا ہوئے تاں دھرتی دی سیانف اوس دیاں جڑھاں جنیاں ڈوگھیاں لے جاوے اوہ جیون وڈا ہوندا اے۔ ریت نال جوت دس دی اے آون آلے ویلے وچ کون کنا پیراں تے کھلوسی۔

اجو کے لکھاریاں چوں غلام حسین ساجد ہزارہاں ورھیاں دی روح ہے جیہڑی چنت نچنتی جڑھاں نال جڑی ہے۔ سیانف وچ پنجاب دی مٹی اتے پہلے منکھ دے ساہ لین توں اج توڑی دی تان دس دی اے۔ شعر، پرکھ ہووے یاں کہانی موضوع پکھوں اوہناں دی اندرلی تہذیبی سیانف لکھت وچ ہوندی تے ہنری پکھوں اوہ اجو کے سہ دے موہرے دکھالی دیندے۔ ادب دے سارے پکھ ہی پورے ہن۔ کہانی 'نیندر بھنی رات'۔ لیکھ نوں (Narrative theory) راہیں دیکھیاں۔ انگریزی اکھر (Narrative) لئی پنجابی اکھر بیانیہ ورتے نیں۔

واقعے دے واپڑن تے اوس تے لگے ویلے نوں ڈسکورس راہیں ٹورن داناں بیانیہ ہے۔ بیانیہ حیاتی دے سارے پکھاں نوں کلاوے وچ رکھدا ہے۔ کسے اک کن (verb) راہیں کڈھدا ہی بیانیہ پھٹ سکدا ہے۔ فلم، فوٹو، سٹیج، لکھت، چانن، ہنھیرا، گل گتھ، چپ سگوں جگ دی ہر شئے وچ بیانیہ اے۔ بیانیہ کارن سب توں لوڑیندا انگ واقعہ ہے۔ واقعہ ہووے تاں ہی بیانیہ پھٹ سکدا اے۔ واقعے تے کوئی نہ کوئی ویلے دی گنتی ضرور لگدی اے۔ جیویں بال دا کھیڈ دیاں ڈگ پینا، ڈگنا واقعہ ہے جس تے یعنی ویلا لگدا اے واقعے نوں اگانہ ڈسکورس راہیں ٹورن بیانیہ دا مڈھ پنھسی۔ جیویں: 'بال کھیڈ دا ہویا ڈگ پیا، ماں نے چیک سنی تاں بال دے پیو نوں آواز دتی: 'ویکھو ڈگ پیا جے، گوانڈھیاں دے چھو ہر تھکا دتا ہونا، اے کل ہی سٹ لوائی آسو۔ پتہ نہیں کیہ ہے ایس چھو ہر نوں، شالا خیر ہی کرے۔

واقعے نال کجھ نکے نکے جڑتی واقعاں دی لوڑ پیسی، جیہیں توں گوئیٹ (Perception) راہیں بیانیہ گھڑن وچ سوکھ ہوندی اے۔ بیانیہ کارن مڈھلا واقعہ ڈھیر لوڑیندا پر جڑویں واقعے وی آپدی تھاں رکھدے ہن۔ مڈھلے

واقعیات دی اکسارتا کہانی گھڑدی تے جڑویں نکلے نکلے واقعے بیانے داتاثر بناندے نیں۔ رولاں بار تھ لکھدے ہن:

“A nucleus (constituent event) cannot be deleted without altering the story , but neither can a catalyzer (supplementary event) without altering the discourse”(1)

بیانجے لئی بیان باز (بیانی) ہوون وی ضروری ہے۔ کئی واری فلم، سٹیج دامیوزک یاں کوئی ہو روی بیانی ہو سکدا ہے۔ کہانی اُکا بیانہ نہیں ہوندی نہ ہی پلاٹ نوں بیانہ آکھیا جاسکدا ہے۔ پلاٹ کہانی دا ڈھانچہ ہو سکدا اے جد کے کہانی نرا واقعیات دی اکسارتا اے۔ پورٹرایٹ موجب:

“Narrative is the representation of event, consisting of story and narrative discourse, story is an event or sequence of events (the action), and narrative discourse is those events as represented”(2)

بیانے وچ سماج دے رنگ ڈھنگ جیہڑے سماج وچ لکھت راہیں لوکاں سامنے لیائے جاندے نیں۔ ہر لکھت اچھی پدھری نہیں ہوندی کہ بیانے دا پورا مونہہ متھا اُگھڑے۔ کہانی وچ بیانے دانہ ہونا کہانی نوں نرا واقعیات دی اکسارتا نال جڑی کہانی بنا دیندا اے نہ کے وڈی کہانی۔ وڈی لکھت بھروی بیانے نال ہی بندی اے۔

غلام حسین ساجد دی رمزاں بھری کہانی ”نیندر بھنی رات“ وچ پاتراں دے دلیویں، بیانہ، آس نراس، جتن، ویلے دا پھیر تے ہو رکئی اچھیاں رمزاں ہن جیہناں نوں کھولن تے جس مانن کان ویدی متھاس تے ریت دا بھجیا گھرا پنپاسکدا اے۔ لوڑ تریڈھ مارن دی ہے پچھلا گھرا ہی کھوج ٹوردا اے۔ ویدی متھاس وچ برہما تخلیق دادیوتا۔ دودھ دے سمندر وچ سمے دے سپ دی گنڈلی وچوں جمیا۔ کنول دے پھل اتے بیٹھا۔ ایچ ایچ ویلسن پُراناں دے انگریزی ترجمے وچ برہما دی تخلیق بارے لکھدے ہن:

“Vishnu as Brahma creates the world...Brahma meditates, and gives origin to, immovable things, animals, Aindriya, inanimate objects, animals, gods, men, Anugraha, and kaumara”.(3)

برہما وچ اکھیں کھولیاں تاں آپ نوں اکلا جانیا۔ آپدی سوچ وچوں چار پُتر جنے۔ اوہناں نوں اگانہہ جن دا آکھیسو پراوہ ایس توں انجان چھائی مائیں ہو گئے۔ مڑ اوس سوچ وچوں بندے تخلیقے جیہناں اگانہہ جن کاں سوانی دے روپ دی منگ کیتی تاں برہما نے وجود نوں دو کر، سرسوتی جی۔ سرسوتی دا سوہنپ ویکھ اوس تے عاشق ہو گیا۔ سرسوتی اوس نوں پیومن آدرتوں اوس دے چوہیرے ٹری۔ جدھر سرسوتی جاوے اودھر اوہ اپنا اک نواں مونہہ بنا لووے۔ سرسوتی اوس دے گھورن توں اکتی تاں برہما دے اُتلے پاسے آسمان ول ہوئی۔ برہما اپنا پنجواں سر مونہہ اُتہ نہہ نوں خلق لیا۔ ایہہ ویکھ دیاں شیوا نے برہما دا پنجواں سر کپ چھوڑیا جیہں توں برہما چُپ وٹ سورہیا اوس دی خلق آلیاں شکتیاں مک گئیاں۔ برہما بارے دیودت پائٹک دی لکھت Myth=Mithya (Decoding Hindu Mythology) وچوں اے:

“discomfited by her father's stare, the daughter rose to the sky . Brahma popped a fifth head atop the other four”.(4)

ہندی متھاس وچ پُراناں دے ویلے ایہہ سمجھیا گیا کہ کائنات وچ نواں رچن دی لوڑ نہیں پہلے توں رچیا ہی آپدا روپ وٹا مڑ مڑ آندارہسی۔ ست جنم دا نظریہ وی ایس توں ہی آیا۔ سرسوتی نال برہما دی حرکت تے پراناں دے نظریے کارن ہندوستان وچ برہما دی پوجا نہیں کیتی جاندی اکا دکا ہی مندر دسدے نیں۔ کہانی وچ گورو گورکھ ناتھ نال جڑیاں ساریاں رمزاں پھل، دودھ، ہنھیرے نوں مونہہ کر سٹا گورو، جنن دی

آس، نراس تے وس بھری رات برہمی متھ نال میل کھاندیاں ہن۔ کہانی وچ کنول دے پھل تھائیں گلاب دے پھل دی رمز ورتیجی ہے۔ کنول تے گلاب دوویں پیار، جنن، ہمیش رہن تے نتری روح دیاں رمزیاں ہن۔ دوہاں پھلاں دی، متھ وچ لگ بھگ اکوتھاں ہے۔ ہندی، جین مت، بدھ مت، مصری، عیسائی سارے وسیب ہی ایس دا ہونکارا بھر دے ہن۔ گورو گورکھ ناتھ رانی نوں پھل آپدی روح، نروئی مٹی (مادہ)، ارادہ تے سچ وچوں دان کیتا۔ لکھدے ہن:

”گوری!“

تینوں دو پھل دے دتے نیں۔ تیری لکھ توں دولعلاں ورگے پتر جنم

گے۔“ (4)

پہلی وارد تے پھل دودھ دے منگر وچ تھلے بہہ گئے تاں رانی دوجی وار آن گورو نوں منت کہیتی ہے۔ گورو دوجی وار پھل دے کے آکھیا کہ میری روح وچوں سر بے ایہہ دو پھل نیں۔

گورو نے پنج واری رانی نوں پھل دتے اوہ اوہنے دودھ دے منگر وچ رکھے تے سویرتا نیں اوہناں دی راکھی کیتی آس پوری ہوئی تے دولعلاں ورگے پتر جنم۔ چٹاونی دتی کہ کالی رات دی وس کولوں ایہناں نوں بچاوے۔ پر ہرواری رانی دے پھل دودھ دے منگر وچ ڈب جاندے اوس دی آس نراس وچ بدل جاندی۔ کائنات وچ تخلیق دی ایہہ اکسارتا کہانی وچ اُلٹ وکھالی دیندی ہے۔ تخلیقن ہارن سچ ہے، پھیر ارادہ ہو یا (جتھوں رچن دامڈھ بھدا)، ارادے بعدوں مادہ (نروئی مٹی) لوڑیجی، اخیر مٹی وچ روح دا ویلا آیا۔ پٹھے پھیر دی مخرائی کہانی وچ سسے دا گیڑ بدھا ہے۔ کہانی وچ دو ٹائم ہن۔ ٹائم منن دا اک رچھ چن ہے تے دو آ ’پل‘۔ چن دی ٹورا گانہہ نوں ٹر رہی پر ’پل‘ کچھانہہ سی۔

”ادھ رات سی تے رانی نے دوویں پھل دودھ دے بھرے کٹورے وچ

مہک کھنڈاؤں نوں تردے چھڈ دتے سن ساہمنے اُکری محراب وچوں

پورے دیہناں دا چن سونے دے تھال وانگوں پیالشد اسی۔“ (5)

رانی جدوں دوجی وار پھل لین آئی تاں ویلا اگانہہ تے کچھانہہ دونہہ پاسے آپدے ٹورے پئے چکيا ہا۔ کہانی

دی دوہری پرت نوں اکا ہراویکھیا گل نتر جاسی۔ ادھرات چوں چونہ پلاں دی وتھ ہاتے گورونے رانی نوں سچ دے گندن وچوں دو پھل دتے۔ ادھرات ہوون وچوں تن پل رہندے ہان تے گورونے رانی نوں آپدے ارادے دے پتھر وچوں دو پھل دتے۔ ادھرات چوں دو پلاں دی وتھ ہاتے گورونے رانی نوں نزدیکی مٹی چوں سرے دو پھل دتے۔ ادھرات ہوون وچوں اک پل دی وتھ ہاتے رانی نوں گورونے آپدی روح دے درتے چوں سرے ہوئے دو پھل دتے۔ ادھرات ہاتے گورونے رانی نوں دو پھل دتے۔ اکا ہری پرت وچ سچ، ارادہ، مٹی تے روح دی اکسارتا وی ہوندى تے ویلے دی وی۔ سوال ایہہ ہے جے لکھاری ویلے دی پٹھی ٹور ٹوری کیوں؟۔ اصل وچ ویلے دی ایہہ رمز (Human Time) تے (Clock Time) دا نکھیر ہے۔ کسے وی بیانیے وچ ویلا منڈھلا تے ات لوڑیندا انگ ہوندا ہے۔ Mark Currie موجب:

“(6) ‘Time is a universal feature of Narrative’

گھڑی دی کاڈھ توں پہلے ویلا وکھو وکھ گھٹناواں راہیں ہی آپدی ٹور ٹردا ہا۔ سورج دا پینڈا، چن دی ٹورتے رُتاں دا پھیر ویلے نوں گنن منن دے رچھ ہان۔ ایویں اک ورھے دا گٹر پورا ہوندا ہا۔ سورج، چن، تے رُتاں ویلے دی باہرلی تہہ نوں ناپ دے ہان تے اندرلی تہہ وچ گھٹناواں ہوندىاں ہان جیس نال ورھے گنے جاندے ہان۔ کوئی اچھا واقعہ جیس نوں پورا ہون وچ اک پل لگیا ہووے، ایہہ اک پل یاں سیکنڈ Human Time آکھواندا ہے۔ ایسے پل توں ہی بیانیہ پھٹدا ہے۔ بیانیے وچ گھٹنا دے نال پہلا انگ ویلے دا جڑ دا ہے۔ اصل وچ کلاک ٹائم ویلے نوں ورھیاں دے گٹر راہیں ناپ دا پر Human Time کسے گھٹنا نال جڑے ویلے دے نفسیاتی یاں جذباتی تول ہوندے ہن۔ پاؤل ریکورڈ لکھدے ہن:

“(7) ‘Time becomes human time to the extent that it is organized after the manner of a narrative; narrative in turn, is meaningful to the extent that it portrays the features of temporal existence’

جیس طرح کہانی وچ ہو مین ٹائم تے پھلاں دے سرجن دے سُوے، دوویں پچھلے پیریں ٹر رہے تے کلاک ٹائم اگانہہ نوں۔ کلاک ٹائم اوہ ویلا ہے جیس ہمیش اگانہہ نوں ہی ٹرنا ہوندا جیس بارے ہر یقیناں نے آکھیا ہا کہ تسیں اک ندی وچ دوواری پیر نہیں رکھ سکدے، ہر لمحے تہاڈے پیر نوں نواں پانی لگ رہیا ہونا۔ سورج چن تے رُتاں دے گیٹر نال ایہہ ویلا اگانہہ ہی ٹردا، کدی پرتد انہیں۔ ہو مین ٹائم بندے دے حالات، سبھاتے رویاں دا ویلا ہوندا ہے۔ اوکھے ویلے ایہہ سما لما ہو جاندا تے سکھ دے ویلے ایس نوں پر لگ جاندا ہن۔

غلام حسین ساجد ہوراں اجو کے سماج، تہذیب، وچ رچیاں لکھتاں تے لکھاریاں داموڈھا چننا دا آہر کیتا۔ ادھ رات دی رمز سماج، اجو کی تہذیب تے لکھاریاں دی رچنا دا اوکھا سما ہے۔ سماج بانجھ ہوندا جا رہیا اے ہر آئے ویلے ادھی رات سو جھلے ول ودھن دی تھاں پچھو ٹورے پئی ٹردی ہے۔ اج دے برہما تخلیق دی شکتی توں گورے ہن تے ہندی متھ دے گول گھتیرے (چکرا) وانگ پہلے توں رچے چر بے ہی پئے کر دے۔ سچی رچنا وچ سچ دا گندن، ارادے دا پتھر، زردی مٹی (میٹرل) تے روح دے رتے ہوسن تاں ہی سچی تے ودی لکھت جسمی۔ تخلیق کار اندر تخلیق دا گن تے تان ہونا وی ات لوڑیندا ہے۔ جس کول گن نہیں اوس دے پھلاں نوں ویلے دی وس بھری رات سویر تائیں نہیں ترن دینا۔ لکھاری جو ہے تے جیویں دا ہے اوس تے ہونگا راہی بھری جاوے تاں اوہ لکھاری نالوں درباری چوکھا ہے۔ لکھاری اُکا کنڑوئے سماج وچوں نرے کیڑے ہی کڈھے تے اوس نوں نر ویا کرن دا سچھانہ دیوے تاں اجیہا لکھاری تے اوس دی لکھت وی سماج نوں اگانہہ نہیں لے جاندا۔ لکھاری دا کم سماج دے اوگناں اتے انگل دھر اوہناں نوں گناں وچ وٹاؤن دا راہ دسنا ہوندا ہے۔ سماج نوں سوچھواناں ہی راہ دکھانا ہوندا اے کیوں جے جس سماج وچ دلیل مرجاوے تاں لکھاری دی لکھت ہی اوس نوں جیون دان کردی اے۔ مردی دلیل ویلے غلام حسین ساجد ہوراں دی 'نیندر بھنی رات' دا بیانیہ سوجھلے داسنیہا ہے۔

حوالے

- 1- Roland Barthes, Introduction to the structural Alalysis of Narratives, Susan Sontag (ed), A Barthes Reader , New York: Hill and Wang,1982, P. 267.
- 2- H. Porter Abbott, The Cambridge Introduction To Narrative, London: Cambridge University Press, 2002, P. 16
- 3- Wilson. H.H. The Vishnu Purana: A system of Hundu Mythology and Tradition, London: Trubner & Co. 1864, P. 69
- 4- Devdutt Pattanaik, Myth= Mithya : Decoding hindu mythology, Delhi: Pengun Books, 2006. P 40
- 4- غلام حسین ساجد، نیندر بھنی رات، لاہور: سانجھ، 2006ء، ص 112
- 6- Mark Currie, About Time: Narrative, Fiction and the Philosophy of Time, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, P 2
- 7- Paul Ricoeur, Kathleen Mclaughlin and David Pellauer,(trans), Time and Narrative, Chicago: University of Chicago Press, 1984. P. 3